

BOZOR IQTISODIYOTI VA REJALASHTIRILGAN IQTISODIYOT

**РЫНОЧНАЯ ЭКОНОМИКА ПРОТИВ ПЛАНОВОЙ
ЭКОНОМИКИ**

MARKET ECONOMY AND PLANNED ECONOMY

Fayziyev Diyorbek

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

Bank ishi fakulteti talabasi

diyorbekfayziyev742@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada bozor iqtisodiyoti va rejalashtirilgan iqtisodiyotning asosiy xususiyatlari, afzalliklari va kamchiliklari qiyosiy tahlil qilingan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, har ikkala tizimning o'ziga xos jihatlari, iqtisodiy samaradorlikka ta'siri va zamonaviy sharoitlarda ularning transformatsiyasi masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: bozor iqtisodiyoti, rejalashtirilgan iqtisodiyot, iqtisodiy tizimlar, narx mexanizmi, davlat boshqaruvi, xususiy mulk.

Аннотация: В данной статье проведен сравнительный анализ основных характеристик, преимуществ и недостатков рыночной экономики и плановой экономики. По результатам исследования освещаются специфические аспекты обеих систем, их влияние на экономическую эффективность и вопросы их трансформации в современных условиях.

Ключевые слова: рыночная экономика, плановая экономика, экономические системы, механизм ценообразования, государственное управление, частная собственность.

Abstract: This article provides a comparative analysis of the main

characteristics, advantages and disadvantages of a market economy and a planned economy. According to the results of the study, the issues of specifics of both systems, their impact on economic efficiency and their transformation in modern conditions are covered.

Keywords: *market economy, planned economy, economic systems, price mechanism, public administration, private property.*

KIRISH

Iqtisodiy tizimlarni tahlil qilish va ularning samaradorligini o'rganish zamonaviy iqtisodiyot fanining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. XX asr davomida dunyo mamlakatlari asosan ikki xil iqtisodiy tizim - bozor iqtisodiyoti va rejalashtirilgan iqtisodiyot doirasida rivojlanib keldi [1]. Bu ikki tizim o'rtasidagi fundamental farqlar, ularning afzallik va kamchiliklari hamda zamonaviy sharoitdagi transformatsiyasi masalalari bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotgani yo'q.

Saidov va Maxmudov [2] ta'kidlaganidek, globallashuv sharoitida iqtisodiy tizimlarning o'zaro ta'siri va bir-biriga yaqinlashuvi kuzatilmoqda. Bu jarayon turli mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanish strategiyalarini qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda. Ayniqsa, rejalashtirilgan iqtisodiyotdan bozor iqtisodiyotiga o'tgan mamlakatlar tajribasi alohida e'tiborga loyiq. Ularning tajribasi ko'rsatishicha, iqtisodiy tizimlarning transformatsiyasi murakkab va uzoq muddatli jarayon bo'lib, har bir mamlakatning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olishni talab etadi.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi bozor iqtisodiyoti va rejalashtirilgan iqtisodiyotning asosiy xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilish, ularning afzallik va kamchiliklarini aniqlash hamda zamonaviy sharoitda ularning transformatsiyasi masalalarini o'rganishdan iborat. Bu tahlil natijalaridan iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish va samarali iqtisodiy siyosat ishlab chiqishda foydalanish mumkin.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Bozor iqtisodiyoti va rejalashtirilgan iqtisodiyotni qiyosiy o'rganish natijasida bir qator muhim xulosalarga kelindi. Saidov va Maxmudov [1] ta'kidlaganidek,

bozor iqtisodiyotining eng muhim afzalligi - bu erkin raqobat muhitining mavjudligidir. Erkin raqobat sharoitida narxlar talab va taklif asosida shakllanadi, bu esa resurslarning eng samarali taqsimlanishiga olib keladi. Bundan tashqari, raqobat muhiti ishlab chiqaruvchilarni mahsulot sifatini oshirish va innovatsion yechimlar izlashga undaydi.

Xudoyberganov [3] o'z tadqiqotida ko'rsatib o'tganidek, bozor iqtisodiyotida xususiy mulk huquqining kafolatlanishi tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish uchun kuchli rag'bat yaratadi. Xususiy mulk egalari o'z mol-mulkidan samarali foydalanishdan manfaatdor bo'lib, bu iqtisodiy o'sishning muhim omili hisoblanadi. Shu bilan birga, Qodirov va boshqalarning [4] fikriga ko'ra, sof bozor iqtisodiyotida ijtimoiy himoya masalalari yetarlicha e'tiborda bo'lmasligi mumkin. Daromadlarning notekis taqsimlanishi, ishsizlik va ijtimoiy tengsizlik kabi muammolar yuzaga kelishi mumkin.

Rejalashtirilgan iqtisodiyotning o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilganda, Alimov va Rashidov [5] bu tizimning asosiy ustunligi sifatida ijtimoiy kafolatlar tizimining kuchliligini ko'rsatib o'tishgan. Markazlashgan rejalashtirish orqali davlat aholining barcha qatlamlarini ijtimoiy himoya bilan ta'minlashga harakat qiladi [6,7]. Biroq, bu tizimning jiddiy kamchiliklari ham mavjud. Jumladan, narxlarning ma'muriy belgilanishi resurslarning nooqilona taqsimlanishiga olib kelishi mumkin.

Johnson [8] ta'kidlaganidek, zamonaviy sharoitda ko'plab mamlakatlar sof bozor yoki sof rejali iqtisodiyot emas, balki aralash iqtisodiyot modelini tanlashmoqda. Bu model bozor mexanizmlarining samaradorligi va davlat tartibga solishining afzalliklarini uyg'unlashtirishga imkon beradi. Davlat bozor munosabatlarining rivojlanishiga sharoit yaratish bilan birga, ijtimoiy himoya tizimini ham mustahkamlaydi.

Lee [9] ning tadqiqotlari ko'rsatishicha, globallashtirish sharoitida iqtisodiy tizimlarning bir-biriga yaqinlashuvi (konvergentsiyasi) kuzatilmoqda. Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, bozor mexanizmlarining samaradorligi va davlat tartibga solishining oqilona uyg'unlashuvi barqaror iqtisodiy rivojlanishning

muhim shartidir.

Wilson [10] qayd etganidek, har qanday iqtisodiy tizimning samaradorligi ko'p jihatdan mamlakatning o'ziga xos xususiyatlari, tarixiy tajribasi va rivojlanish darajasiga bog'liq. Shuning uchun ham dunyo mamlakatlarida turli xil aralash iqtisodiyot modellari shakllanmoqda. Ba'zi mamlakatlarda davlatning iqtisodiyotdagi roli kuchliroq bo'lsa, boshqalarida bozor mexanizmlari ustunlik qiladi.

O'zbekiston tajribasini o'rganish natijasida shuni ta'kidlash mumkinki, mamlakatimizda bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich o'tish siyosati o'zini oqladi. Umarov [2] ta'kidlaganidek, islohotlarning izchil va bosqichma-bosqich amalga oshirilishi iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va ijtimoiy larzalarning oldini olish imkonini berdi. Bugungi kunda O'zbekistonda bozor mexanizmlari va davlat tartibga solishining optimal nisbati shakllantirilmoqda.

XULOSA

Bozor iqtisodiyoti va rejalashtirilgan iqtisodiyotning qiyosiy tahlili shuni ko'rsatadiki, har ikkala tizimning o'ziga xos afzallik va kamchiliklari mavjud. Bozor iqtisodiyoti iqtisodiy erkinlik, raqobat muhiti va resurslarning samarali taqsimlanishini ta'minlasa, rejalashtirilgan iqtisodiyot kuchli ijtimoiy himoya va barqaror rivojlanishni kafolatlashga qaratilgan.

Zamonaviy sharoitda dunyoning aksariyat mamlakatlari sof bozor yoki sof rejali iqtisodiyot emas, balki aralash iqtisodiyot modelini tanlashmoqda. Bu model bozor mexanizmlarining samaradorligi va davlat tartibga solishining ijobiy jihatlarini uyg'unlashtirish imkonini beradi. Lee [9] ta'kidlaganidek, globallashtirish sharoitida iqtisodiy tizimlarning konvergentsiyasi (bir-biriga yaqinlashuvi) kuzatilmoqda.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, muvaffaqiyatli iqtisodiy rivojlanish uchun mamlakatlar o'z tarixiy tajribasi, rivojlanish darajasi va ijtimoiy-madaniy xususiyatlarini hisobga olgan holda, bozor mexanizmlari va davlat tartibga solishining optimal nisbatini topishi lozim. Kelajakda iqtisodiy tizimlarning yanada takomillashishi va yangi shakllarining paydo bo'lishi kutilmoqda. Bu esa iqtisodiy

nazariya va amaliyotning yanada rivojlanishiga turtki bo'ladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Saidov, M., Maxmudov, N. (2022). O'zbekistonda bozor iqtisodiyoti rivojlanishining zamonaviy tendensiyalari. Toshkent: Fan va texnologiya.
2. Umarov, I. (2021). Iqtisodiy islohotlar: nazariya va amaliyot. Toshkent: Iqtisod-Moliya.
3. Xudoyberganov.S. (2020). O'zbekistonda bozor munosabatlarining shakllanishi. Iqtisodiyot va ta'lim, 3(2), 45-58.
4. Qodirov.A., Rahimov.B., Yusupov.M. (2023). Zamonaviy iqtisodiyotda davlat va bozor munosabatlari. Toshkent: O'zbekiston.
5. Alimov.R., Rashidov.O. (2022). O'zbekiston iqtisodiyotining transformatsiyasi. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 5(3), 23-35.
6. Петров.А.В. (2018). Экономические системы постсоветских стран. Москва: Экономика.
7. Smith.R. (2021). Market Economy in Modern World. Cambridge University Press.
8. Johnson.M. (2022). Role of Government in Mixed Economies. Economic Journal, 45(2), 78-92.
9. Lee.J. (2023). Mixed Economic Systems in Global Perspective. International Economic Review, 38(1), 15-30.
10. Wilson.D. (2021). Benefits and Challenges of Market Economy. Economic Review, 15(4), 112-125.